

Sosyal Bilimler Dergisi - Journal of Social Sciences

ISSN 2146-4561

Aralık/December 2019, 9 (18): 103-120

Cumhuriyet Arşivi Belgelerine Göre Atatürk Dönemi Türkiye-Oniki Ada İlişkileri

The Relationships between Turkey and the Dodecanese Islands in Atatürk Era According the Republic Archive Documents

Mehmet TEMEL

Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Muğla/TÜRKİYE
e-posta: mehmet1239@gmail.com
Orcid.org/0000-0002-9577-8872

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 8 Temmuz 2019/8 July 2019

Kabul Tarihi/Accepted: 18 Aralık 2019/18 December 2019

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık 2019/December 2019

Atıf/Cite as: Temel, Mehmet, (2019), Cumhuriyet Arşivi Belgelerine Göre Atatürk Dönemi Türkiye-Oniki Ada İlişkileri/ The Relationships between Turkey and the Dodecanese Islands in Atatürk Era According the Republic Archive Documents, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(18), 103-120, doi:<https://doi.org/10.31834/kilissbd.588322>

Rights reserved.
For Permissions
sbedergi@kilis.edu.tr

CUMHURİYET ARŞİVİ BELGELERİNE GÖRE ATATÜRK DÖNEMİ TÜRKİYE-ONİKİ ADA İLİŞKİLERİ

ÖZ

Ege Denizi'nin güney doğusunda, Türkiye'ye iki km kadar mesafede bulunan On İki Ada, 18 Ekim 1912 tarihli Ouchy Antlaşması'yla geçici, Lozan Antlaşması'yla da kesin olarak İtalya'ya bırakılmıştı. İtalya, Paris Barış Konferansı'nda Doğu Akdeniz'deki arzularının gerçekleşmemesi ve On İki Ada'nın, Yunanistan'ın Megali İdea sınırlarının içinde bulunması nedeniyle 1924 yılından itibaren Rodos, Leryos, Astropalya ve İstanköy adalarını deniz üssü haline getirmek için askeri tesisler inşa etmeye ve silahlandırmaya başlamıştır.

İtalya'nın bu politikası ve adalardaki Türk nüfusunun çıkarlarının korunması lüzumu, uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde Türkiye'nin adalarla ilgisini ve ilişkisini sürdürmesini gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, Meis Adası ile Anadolu sahilleri arasındaki karasularının araştırılması için iki ülke tarafından bir komisyon oluşturulmuş, adalardan Anadolu sahillerine girip çıkan çetelere ve kaçakçılara karşı önlem alınması için İtalya hükümetine başvurulmuş, Marmaris-Rodos ve Andifli-Meis arasındaki telgraf kablolarının işletilmesine ilişkin Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü ile İtalya'nın Rodos Valiliği arasında 1926 ve 1937 yıllarında sözleşme yapılmıştır.

On İki Ada Türklerinin hak ve hukuklarının korunması kapsamında, mülklerinin İtalya Hükümeti tarafından sahiplerine verilmesi hususunda uzlaşmaya varılmayınca sorunun, Lahey Uluslararası Adalet Divanı'na havale edilmesi kararlaştırılmış, Rodos'taki Türk çocuklarının karşılaştıkları eğitim sorunlarının çözümü için İtalya nezdinde girişimlerde bulunulmuştur. 23 Nisan 1933 tarihinde İstanköy, Kalimnos ve Leryos adalarında meydana gelen deprem nedeniyle Türkiye'den aynı ve nakdi yardım gönderilmiş, İstanköy'de hasara uğrayan Defterdar Camii tamir ettirilmiştir. Adalardaki Türklerin mal ve mülklerini ucuz fiyattan satarak Türkiye'ye göç etmelerinin önlenmesi için tedbirler alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: On İki Ada, Ouchy Antlaşması, Atatürk, Lozan Antlaşması.

THE RELATIONSHIPS BETWEEN TURKEY AND THE DODECANESE ISLANDS IN ATATÜRK ERA ACCORDING THE REPUBLIC ARCHIVE DOCUMENTS

ABSTRACT

The Dodecanese, an island group in the Southeastern Aegean Sea with a bird's eye view that is 2 km away from Turkey, were delivered to Italy temporarily first in accordance with the Ouchy Treaty, and then permanently with Lausanne Treaty.

Having not achieved the objectives concerning East Mediterranean in Paris Peace Conference, and because the Dodecanese were parts of the Greek's Great Design, Italy turned Rhodes, Leros, Astypalaia and Kos into military bases, and had arms ready on them.

This policy by Italy, and the need to protect the interests of the Turkish population urged Turkey to maintain the involvement with the islands within the frame of the international law. So, a commission was formed by this dual to investigate the waters between the Kastellorizo Island and the Anatolian coast. Then a contract was signed between the Turkish Directorate of Post and Telegraph, and the Rhodes Governorate regarding certain telegraph lines between Greece and Turkey.

For the parties'd never reach an agreement on the matter of returning the properties to Dodecanese Turks, and granting their rights, the case was sent to the Hague International Court of Justice. Turkey took some initiatives under Italy's watch to solve the educational problems faced by Turks in Rhodes. Due to the earthquake struck the islands in 1933, Turkey aided Turks financially and in kind, and did some repairs. Some measures were taken to prevent the Turks from migrating to Turkey while selling the properties cheaply.

Keywords: Dodecanese Islands, Ouchy Treaty, Ataturk, Lausanne Treaty.

GİRİŞ

Ege Denizi'nin güney doğusunda, Türkiye'ye iki km kadar mesafede bulunan On İki Ada, 18 Ekim 1912 tarihli Ouchy Antlaşması'yla fiilen (Armaoğlu, 1997:643), 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması'nın 15. maddesiyle de kesin olarak İtalya'ya bırakılmıştı (Soysal, 1989:90).

On iki Ada'ya egemen olan İtalya kendi yönetim sistemini kurmasının ardından genel bir nüfus sayımı da yaparak demografik yapının durumunu tespit etmeye çalışmıştır. İtalyan sayımları ve Yunan kayıtlarına göre 1920-1926 yılları arasında yaklaşık 16-17 bin civarında Türk nüfusun mevcut olduğu kabul edilirken (Yılmaz, 2012:3362-3363), İtalya'nın izlemiş olduğu uyumlaştırma politikası ve adalar halkına İtalya vatandaşlığına geçme zorunluluğu getirmesi adalardan Anadolu'ya yönelik Türk göçlerini hızlandırmış ve Türk nüfus gittikçe azalmıştır (Yılmaz, 2012:3366).

İtalya'nın, Lozan Antlaşması'nın hemen ardından On İki Ada üzerindeki askeri gücünü ve nüfuzunu arttırma çabaları Türkiye'nin de dikkatini çekmeye başlamış, 1910 yılında Cezayir-i Bahr-i Sefid'de sihiye müfettişi olarak görev yapan ve Rodos'un işgali üzerine yüz seksen kişiyle İtalya'ya nakledilen Kastamonu eski milletvekili Dr. Suat Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen 07.06.1924 tarihli yazıda, İtalyanların

Leryos, Rodos ve Astropalya’yı deniz üssüne elverişli iç içe üç liman şeklinde bulunması nedeniyle önem verdiklerini ve tahkim etmek istediklerini hatta İtalyan gazetelerinin Leryos ve Rodos’un tahkim edildiğine ilişkin haberler yaptığını bildirmiştir (BCA, 30.10/236.594.19).

Dr. Suat Bey’in haberini doğrulayan bir diğer gelişme de Dâhiliye Vekâleti’nden 17 Mayıs 1925 tarihinde Başvekâlet’e gönderilen yazıda, İtalyanların Rodos, İstanköy ve Leryos adalarında askeri inşaatla devam ettikleri, Leryos’ta daha fazla askerin bulunduğu ve yakında İstanköy’e de asker gönderileceğinin bildirilmesidir (BCA, 30.10/236.594.38).

İtalya, bir taraftan On İki Ada üzerindeki askeri gücünü arttırmaya çalışırken diğer taraftan siyasi, ekonomik ve kültürel bakımdan da hegemonyasını genişletmek için çaba gösteriyordu. 1926 yılında On iki Ada Metropolitleri Ruhaniye Dairesi’ni Fener Patrikhanesi’nden ayırarak İtalya kiliselerine bağlamak istemiş ve bu amaçla Rodos, Karpathos, Kalimnos ve Mykonos metropolitlerini diplomatik pasaportla İstanbul’daki Sen Sinod Meclisi toplantısına göndermiştir. Hem Yunan hükümetinin itirazı, hem de Fener Patrikhanesi’nin konu hakkında bir konferans düzenlenmesi talebini Türk hükümetinin uygun görmemesi üzerine İtalya’nın amacı gerçekleşmemiştir (BCA, 30.10/236.595.47). 1929 yılında On İki Ada’nın ismini “İtalya’nın Akdeniz Adaları”, 1934’te Rodos’taki “Ege İtalyan Adaları Askeri Garnizonları Kumandanlığı”nın adını “Ege Askeri Kumandanlığı” olarak değiştirmiş, düşük bedelli kamulaştırma, Adalara İtalya’dan göçmen getirip yerleştirme ve uyumlaştırma politikaları adı altında Türkleri ve Rumları İtalyanlaştırma çabalarını hızlandırmıştır (Yılmaz, 2012:3364-3366).

Türkiye’nin Atina Elçiliğinden 1 Aralık 1926 tarihinde Hariciye Vekâletine gönderilen bir raporda, İtalya’nın, Rodos ve Meis adalarına İtalyan muhacir göndermeye çalıştığı, Yunan okullarında İtalyanca öğretilmesine muhalefet edenler için şiddetli önlemler aldığı, İtalyan askerlerin hane ve mağazalara girdiği, İngiltere kral ve kraliçesinin resimlerinin yanı sıra Yunan tarihine ve Yunanlılığa ait olup zararlı gördükleri resimleri parçaladıkları bildirilmiştir (BCA, 30.10/236.596.3). Bütün bu girişimler Adalardan Türk ve Yunan göçlerini hızlandırmış, 1922 yılında sadece İstanköy’de 4.700 olan Türk nüfusu 1931 yılında 2715’e gerilemiş (Yılmaz, 2012:3362), On iki Ada’da 1912 yılı itibarıyla 148.832 olan Rum nüfus da 1935 yılına gelindiğinde 60.000’e düşmüştür (Macar, 2006:37). II. Dünya Savaşı yıllarına kadar devam eden İtalyanlaştırma politikası, Adaların 1947 yılında Yunanistan’a geçmesiyle sona ermiş ve yeni bir döneme girilmiştir.

1. ON İKİ ADA İLE İLGİLİ YAPILAN ANLAŞMALAR VE BAKANLAR KURULU KARARLARI

On İki Ada, her ne kadar İtalya egemenliğinde bulunmakta ise de adaların Türkiye sınırına çok yakın olması, adalardaki Türk nüfusun varlığı ve karşılaştığı sorunlar, İtalyanlaştırma politikasının ortaya çıkardığı göç hareketleri, sahil eşkıyalığı, On İki Adalı ve İtalyan uyrukluların mallarının tanınması, kara sularının tespiti gibi konular Türk dış politikasının parametrelerini oluşturmuştur.

Türk hükümeti 21 Temmuz 1926 tarihinde, Marmaris, Rodos, Andifli ve Meis telgraf kablolarının işletme muamelesine ilişkin olarak İtalya'nın Rodos valisi ile Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi arasında tanzim ve akdedilmiş olan sözleşmenin, telgraf kanununun 6. maddesi gereğince onaylanmasını ve yürürlüğe konulmasını kabul etmiş¹ (BCA, 30.18.01/19.43.6), 1927 yılında da Kastellorizo (Meis) Adasıyla Anadolu sahilleri arasındaki karasularını araştırmak için Karasuları Komisyonu kurulmasını kararlaştırmıştır. Rodos'ta toplanmak üzere Türkiye ve İtalya ile ortaklaşa oluşturulacak bu komisyon, görüşme ve incelemeler sonunda ortaya çıkacak raporu her iki hükümete sunacaktır. Bakanlar Kurulu, 11 Ağustos 1927 tarihinde ilgili komisyonda görev yapmak üzere Hariciye Vekâleti Siyasi İşler İkinci Şube Müdürü Bedî ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi şube müdürlerinden Binbaşı Muammer Beyleri görevlendirmiştir (BCA, 30.18.01/25.48.1; Ek.1).

1932 yılında da Anadolu sahilleriyle Meis Adası arasındaki adacıklarla, Bodrum Körfezi'ndeki Kara Ada'nın egemenlik tanımları yapılmıştır. Hariciye vekili Tevfik Rüştü Bey ile İtalya'nın eski büyükelçisi M. Aloisi arasında 4 Ocak 1932 tarihinde Ankara'da imzalanan sözleşmeyle Meis Adası ile Anadolu kıyıları arasındaki adacıkların hangilerinin Türk, hangilerinin İtalyan egemenliğinde kalacakları 1. ve 3. maddelerde belirlenmiş, bölgedeki kara sularını ayıran bir çizgi de 4. ve 5. maddelerde ayrıntılarıyla tanımlanmıştır. 2. maddede de Bodrum Körfezi'ndeki Kara Ada'nın Türkiye'nin egemenliğinde kalacağı belirtilmiştir (Soysal, 1989:340-343). TBMM'nde 18 Ocak 1933 tarih ve 2106 sayılı yasa ile onaylanan bu sözleşmenin teatisi için Roma büyükelçisi H. Vasıf Bey'e yetki verilmiştir (BCA, 30.18.01.02/35.24.15).

Türk hükümetinin On İki Adalı ve İtalyan uyruklularla ilgili aldığı önemli bir karar da malların tanınmasına ilişkindir. 16 Eylül 1929 tarihli

¹Bu sözleşme, 1.9.1937 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile değiştirilmiş ve yerine yeni bir sözleşme metni konulmuştur (BCA, 30.18.01.02/78.76.9).

Bakanlar Kurulu kararıyla mübadele hükümlerine tabi olanlar müstesna olmak üzere mallarının tanınmasını, oluşturulacak ortak bir komisyon aracılığı ile malların toptan değerleri üzerinde uyuşulmasını, bunun sağlanamaması durumunda da Adalet Divanı'na başvurulmasını kararlaştırmıştır (BCA, 30.18.01.02/1.14.12).

Ancak, On İki Adanın asıl halkından olup İtalya tabiiyetinde bulunan Rumların Anadolu'daki mülklerinin mübadillere ait emlak gibi tabi tutuldukları muamelenin kaldırılması ve Türk tebaasına ait emlakın da İtalya hükümeti tarafından sahiplerine verilmesi hususunda İtalya hükümetiyle uzlaşmaya varılamaması üzerine Bakanlar Kurulu, 20 Ocak 1932 tarihindeki toplantısında konunun Lahey Uluslararası Adalet Divanı'na havale edilmesini, bu hususta İtalya delegesi ile bir tahkimname düzenlenip imzalanmasını, Adalet Divanı'nda da Türkiye'yi temsil etmesi için İzmir milletvekili Mahmut Esat'ın görevlendirilmesi kararını almıştır (BCA, 30.18.01.02/25.5.10).

Türk hükümeti, On İki Ada ile Anadolu sahilleri arasında cereyan eden kaçakçılık ve sahil eşkıyalığı konularında da İtalya ve Rodos'taki yerel hükümet nezdinde diplomatik girişimlerde bulunmuş ve bazı önlemler almıştır.

Eşkıyalık yapan çetelerin faaliyetlerinin önlenmesi için İtalya nezdinde yapılan görüşmeler, Türkiye'nin Roma Elçiliği tarafından yürütülmüştür. Elçilik tarafından 16 Eylül 1927 tarihinde Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras'a gönderilen telgrafta, yapılan görüşmeler ve girişimler hakkında bilgiler verilmiş, bu bilgiler ilgili bakan tarafından 17 Eylül günü Başvekil İsmet Paşa'ya da bildirilmiştir. Elçiliğin raporunda sahil çetelerinin İtalyan adalarından Anadolu sahillerine, oradan tekrar adalara geçerek kıyılardaki can ve mal güvenliğini tehdit ettiklerinin İtalyan makamlarına anlatıldığı, Şehbender vekilinin Adalar valisi ile görüştüğü, İtalyan yöneticilerinin sahil eşkıyalığına asla müsamaha göstermeyeceği gibi Türkiye ile dostluğa da önem verdikleri, hatta gerekli önlemleri alması için ilgili İtalyan dışişleri bürosunun, kendi önünde Adalar valisine yazı gönderdiği, eşkıyalıkla mücadele konusunda her türlü kolaylığın gösterileceğinin ifade edildiği belirtilmiştir (BCA, 30.10/236.596.18; Ek.2).

Kuşadası'nı merkez haline getiren kaçakçılara karşı da önlem alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Tütün İnhisarı İdaresi Müdürlüğü tarafından 12 Mayıs 1928 tarihinde Başvekâlet'e gönderilen tahriratta, kaçakçıların Kuşadası'nı kaçakçılığın merkezi haline getirdikleri, Rodos Şehbender Vekilliği tarafından kaçakçıların listesinin hazırlanıp kendilerine gönderildiği bildirildikten sonra İnhisarın ve hükümetin gelirlerini olumsuz etkileyecek kaçakçılığın önlenmesi ve listede isimleri bulunan kayıkçılara

emsallerine “mucib-i intibah” olacak şekilde cezalandırılmaları talep edilmiştir (BCA, 30.10/180.242.18, Lef.1). Başvekâlet Müsteşarı tarafından 28 Mayıs 1928 tarihinde İstanbul’daki Tütün İhisarı Müdüriyet-i Umumiyesi’ne gönderilen tahriratta ise, İzmir Baş Müdürlüğü’nden gönderildiği ifade edilen kaçakçı listesinin suretinin Dâhiliye Vekâletine gönderilmesi istenmiştir (BCA, 30.10/180.242.18, Lef.2). Aynı gün Dâhiliye Vekâleti tarafından Başvekâlet’e gönderilen tezkerede de Rodos Adası ile Anadolu sahilleri arasındaki kaçakçılığın önlenmesi ve kaçakçıların yakalanıp cezalandırılmaları için Antalya, Muğla, Aydın ve İzmir vilayetlerine tebliğde bulunduğu, ellerinde kaçakçıların listesi bulunmadığından gönderilmesi hususunda ilgililere emir verilmesi istenmiştir (BCA, 30.10/180.242.18, Lef.3)².

2. ADALARDAKİ TÜRK NÜFUSLA İLGİLİ POLİTİKALAR

İtalya’nın On İki Adadaki Türkleri İtalyanlaştırma politikalarının sonucu olarak Türk nüfusu Anadolu sahil şehirlerine yönelik göçler nedeniyle her geçen gün azalmış olsa da Türk hükümeti yerlerinde kalmaları hususunda çaba göstermeye çalışmıştır. Adalardaki mal varlıklarını değerlerinin altında fiyatlarla satıp Anadolu’ya gelmek isteyenlerle ilgili propaganda ve ikna çalışmaları yapılmış, bazı istisnalar dışında zorluklar da çıkarılmıştır.

Rodos’taki İtalyan muhacirlerin İzmir-Mersin arasındaki bölgelere gelmelerini sakıncalı bulan Hariciye Vekâleti, Suriye’den Adana ve sınır illerine çalışmak için gelenleri de dikkate alarak bunların giriş ve ikametlerinin bazı kayıt ve şartlara bağlanmasını öngören genel bir nizamname hazırlanması isteğinde bulunmuş, Bakanlar Kurulu da 30 Ocak 1929 tarihinde bu nizamnameyi hazırlamak üzere Dâhiliye Müsteşarının başkanlığında Hariciye, Dâhiliye ve İktisat Vekâletlerinin uzmanlarından oluşan bir komisyonun kurulup iktisadi ve idari önlemler raporu hazırlamasını kararlaştırmıştır (BCA, 30.18.01.02/1.14.12).

Yine Dâhiliye Vekâleti tarafından 9 Ocak 1934 tarihinde Başbakanlığa gönderilen yazıda, Lozan Antlaşması gereğince İtalyan tabiiyetini kazanmış olan Rodos ve İstanköy’deki Türklerin mallarını terk

²Kaçakçılarla güvenlik kuvvetlerinin zaman zaman silahlı çatışmaya girdikleri de anlaşılmaktadır. Silahlı çatışmada yaralanması nedeniyle tedavi görmekte olduğu Rodos Hastanesi’nde hayatını kaybeden Kaş Kazası Kalkan İdaresi Piyade Muhafaza memuru Fazıl Efendi’nin tedavi ve ameliyat masrafları için hastane tarafından talep edilen 1000 liretle teçhiz ve tekfin için sarf edilen 174,20 frangın Masarif-i Gayr-ı Melhûze Tertibi’nden ödenmesi Bakanlar Kurulu’nun 9.10.1932 tarihli toplantısında uygun görülmüştür. BCA, 30.18.01.02/31.65.18.

ederek sahillere kaçmakta olduklarının haber alındığı bildirilerek, bunların dağılmalarına meydan verilmeden gelenlerin geri gönderilmesi için önlemlerin alınması ve propaganda yapılarak gelmelerine izin verilmemesi hususunda Hariciye Vekâleti ile Muğla ve İzmir vilayetlerine yazı gönderildiği bildirilmektedir (BCA, 30.10/237.602.2).

Önlemler sadece yasaklama ve sınırlama girişimleriyle kalmamış, Adalarda karşılaşmış oldukları sorunların çözümüne de yardımcı olunmaya çalışılmıştır. Mesela, 23 Nisan 1933 günü sabahı İstanköy, Kalimnos ve Leryos adalarında meydana gelen ve 4 kişinin öldüğü, bini aşkın kişinin yaralandığı depremden sonra Muğla Valiliği tarafından 26 Nisan günü İstanköy’e yardım olarak 1000 okka has ekmek, 1170 kg sığır eti, 4000 yumurta ve 5 teneke peynir gönderilmiş, yaralılar, zarar görmeyen adalara taşınarak çadır ve barakalara yerleştirilmiş, (BCA, 30.10/119.838.16), Bodrum Belediyesi tarafından yapılan ilk yardımın ardından Hilal-i Ahmer tarafından konsolosluk aracılığı ile vatandaşlara para dağıtılmış ve Dâhiliye Vekâleti’nin emriyle Konya vapuru İstanköy’e uğrayarak felaketzedeleri Çeşme’ye nakletmiştir (BCA, 30.10/237.601.32).

Muğla Valiliği tarafından 26 Nisan 1933 tarihinde Dâhiliye Vekâleti’ne gönderilen 1046/506 no’lu şifre telgraftan İstanköy’deki binaların onda dokuzunun, rıhtımın tamamının harap olduğu İncirli Adası’nın bir tarafının koptuğu anlaşılmıştır (BCA, 30.10/119.838.16).

Türk hükümeti, aynı ve nakdi yardımların yanı sıra depremde hasar gören Türk okul ve camilerinin tamirini de sağlamıştır. Yerel hükümetin depremde ağır hasar gören İstanköy’deki Defterdar Camii’ni tamir ettirme talebini cami evkaf heyetinin iyi niyetli bulmayı reddetmesi üzerine Türk hükümetiyle temasa geçilerek yardım süreci başlatılmıştır. Defterdar Camii’nin tamir süreci de şöyle başlamıştır:

23 Nisan depreminde caminin büyük hasar görmesi üzerine yerel hükümet, camiden sorumlu olan vakıf heyetiyle görüşerek caminin üst kısmının kütüphaneye dönüştürülmesi, altındaki 14 dükkânın da tamir edildikten sonra vakfa terk edilmesi koşuluyla caminin tamiratını üstlenebileceğini ifade etmiştir.

Hükümet, Rodos başmühendisine camide keşif yaptırmış, mühendisin, caminin tehlikeli bir şekilde yıkılmaya yüz tuttuğu, altındaki müstecirlere ait dükkânların da halk için büyük tehlike oluşturduğuna ilişkin raporu üzerine İstanköy Hareket-i Arz Komiserliği, Evkaf Dairesi’ne caminin tehlikeli bir durumda olduğunu, şimdiye kadar ayakta durmasının binayı birbirine bağlayan demirlerin mukavemetinden kaynaklandığını fakat demirlerin yavaş yavaş çürümeye yüz tutmasıyla küçük bir sarsıntıdan etkilenip

yıkılacağını, bu nedenle de dükkânların müstecirler tarafından acilen boşaltılması gerektiği, tamiratın da elli bin İtalyan Frangına mal olacağını bildirmiştir.

Yerel hükümetin teklifini iyi niyetli bulmayan Evkaf heyeti, hükümetin deprem hasarını bahane ederek evkafın ve Müslümanların tek istinatgâhları olan camiye ortadan kaldırmak istediğini düşünerek reddetmiştir. İtalya hükümetinin Adalarda izlediği siyasetle okulları yıktığını, okulları idare eden Evkaf ve Maarifin gelir kaynağı olan dükkânları tahrip ettiğini, yeni şehir planında tasarruf hukukundan tecrit edildiklerini dikkate alan Evkaf, tamiratı Türk hükümetinin desteğiyle kendilerinin yapmak istediğini, Türk unsurun Adalarda kalmasını isteyen Türk hükümetinin acilen tamir konusunda yardımcı olması gerektiğini belirtmiştir.

Cami ve dükkânlarının tamiratıyla ilgili ilk girişimler, İstanköy Türk Ahali-i İslamiye yetkilisi Şekipzade Faruk'un 1 Mart 1934 (BCA, 30.10/191.308.7,Lef.1) ve Rodos Konsolosluğu'nun 30 Mayıs 1934 (BCA, 30.10/191.308.7, Lef.2) tarihlerinde Defterdar Camii'nin İstanbul'daki mütevellisi Necati Bey'e gönderdikleri yazılarla başlamıştır. Necati Bey'in 17 Haziran 1934 tarihinde Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya gönderdiği yardım talebini içeren yazısı (BCA, 30.10/191.308.7, Lef.3), 26 Haziran 1934 tarihinde Başvekâlet'e sunulmuş (BCA, 30.10/191.308.7, Lef.4), Rodos konsolosunun nezareti altında evkaf komisyonu marifetiyle münakasa ve müzayede kanununun 18. maddesinin z fıkrası gereğince tamirat işinin yaptırılması uygun görülmüştür. Reddiyat Tertibinden, Defterdar Hacı İbrahim Efendi Vakfı'na yapılacak olan 5500 liralık ödeme tamirat yapıldıkça peyder pey yapılacaktır. (BCA, 30.10/191.308.7, Lef. 5).

Tamirat işinin Rodos konsolosunun nezareti altında yapılması uluslararası diplomatik kural ve teamüller açısından sakıncalı görülmüş olmalı ki Hariciye Vekâleti tarafından Başvekâlet'e gönderilen 5 Ağustos 1934 tarihli yazıda, Rodos Konsolosluğu'nun caminin tamiratına resmen nezaret etmesinin yarın memleketimizdeki İtalyan ve diğer yabancı konsoloslukların kilise vs. tamiratında aynı şekildeki hareketleriyle sonuçlanabileceği ve bir emsal oluşturabileceği, böyle nahoş bir durumun ortaya çıkmaması için tamiratın, konsolosun göstereceği emin bir kişinin vakıf mütevellisi tarafından vekil kılınmasıyla yaptırılmasının, hesaplarının ve diğer hususların da konsolos tarafından gayr-ı resmi şekilde denetlenmesinin uygun olacağı bildirilmiştir (BCA, 30.10/191.308.7, Lef.6).

Türklerin On İki Adayı terk etmemeleri için Türk hükümetinin aldığı bunca önlemlere, yardım ve teşviklere paralel olarak İtalya hükümetinin

Türlere yönelik olumsuz ve İtalyanlaştırmaya yönelik politikaları da artarak hız kazanmıştır.

Rodos'taki İtalyan yönetiminin Türk konsolosluğuna ve Türlere karşı izlediği olumsuz politikalar üzerine konsolos, izlenecek tavır ve hareket hakkında talimat talebinde bulunmak amacıyla 22 Kasım 1933 tarihinde Hariciye Vekâleti'ne bir rapor göndermiştir. Rodos'taki yerel hükümetin izlediği politika hakkında bilgiler verilen raporda şöyle denilmektedir:

Birkaç vakitten beri mahalli hükümetin tüm Türlere ve konsolosluğumuza karşı muamele tarzında bariz bir değişiklik hissedilmektedir. Mayıs 1933'te vekâlet ile temas etmek üzere geldiğim Ankara'dan tekrar Rodos'a dönmenden ve bilhassa cumhuriyetimizin 10. yılı münasebetiyle yapılan tezahürattan sonra günden güne daha kötü bir hal almıştır.

Cumhuriyet hükümetinin özellikle bu son beş altı ay zarfında çeşitli nedenlerle adalardaki vatandaşlarımız hakkında gösterdiği ilginin adalar halkı üzerindeki olağanüstü etkileri, mahalli hükümetin şimdiye kadar görmediği ve tahmin etmediği bir şey olmuştur. Bu ilgimiz, mahalli hükümetçe ne kadar asabiyetle karşılanmışsa tüm Türleri ve hatta Rumları o nispette lehimize çevirmiştir.

Deprem konusundaki ilgimiz ve Dâhiliye Vekâleti'nin Türk mülteciler hakkında gazetelerde yayımlanan genelgesi, İstanköy'deki İtalyan tebaası Türlerden birçoğunun Türkiye için pasaport almalarını ve memlekete geçmelerini sağlamıştır.

Eylül başlarında Maarif Vekâleti, lise ve orta mekteplerimizde okutturulmak üzere müsabaka açmış ve konsolosluğumuzda yapılan imtihanında başarılı olan İtalyan tebaadan iki Türk çocuğu Adana Lisesi'ne yerleştirilmiştir. Mahalli hükümetin Rodos'taki Türk mekteplerinin hükümete devri için İslam cemaati nezdinde yaptığı teşebbüs ve propaganda da bu sırada akim kalmış ve bu, konsolosluğumuzun bu konuda etkili olduğu yolunda bir zehaba yol açmıştır.

Bir süre önce, muhtaç Türk çocuklarını giydirmek üzere konsolosluğumuzda yapılan teşebbüs Himaye-i Etfâl tarafından hüsn-ü kabul ve isaf edilmiş, muhtaç 45 Türk çocuğu bayramda giydirilmiş ve Himaye-i etfalimizin bu şefkatli hizmeti bütün Türlerin Cumhuriyet hükümetimize karşı minnet ve iftihar duygularını pek parlak bir şekilde izharına vesile olmuştur.

Yirmi aydan beri Rodos'a uğramayan Türk vapurları da Eylül başından itibaren düzenli sefer yapmaya başlamıştır. Cumhuriyet bayramını

İzmir ve Ankara’da kutlamak için yüzlerce Türk’ün memleketimize gitmek ve Türk vapurlarını tercih etmek hususunda gösterdikleri istek de dikkatle tahkik olunmuştur.

Türk-Yunan dostluk siyaseti Rodos’ta Türk-Rum dostluğuna uygun bir saha hazırlamış, çeşitli şekillerde tazyik altında bulunan Rumlar da adalarda Türk idaresinin dönmesini alenen temenni etmekte bulunmuşlardır. Bu sırada Korfu, Atina ve Pire hadiseleri Adalarda önemli akisler uyandırmıştır. Mahalli hükümet o günlerde bir hayli telaş göstermiş, Türkçe, Rumca gazeteleri memlekete koymamış ve hususi muhaberatı sahiplerine vermemek gibi önlemler almış ve bu arada adıma gelen gazetelerin bir kısmı ile birkaç hususi mektubumun da kaybedildiği bilahare tahakkuk etmiştir.

Son altı ay içinde birbirini takip eden bu hadiselerin halk ve hükümet üzerindeki etkilerini, Cumhuriyet bayramı münasebetiyle ahalinin yaptığı tezahürat ve hükümetin gösterdiği tepki ve asabiyet ile ölçmek mümkündür.

1931 senesi cumhuriyet bayramında konsololuğa gelenlerin adedi 100 civarında iken bu sene İtalyan tebaası Türk ve İtalyanlardan pek çok kimseler ziyarette bulunmuş ve bunların miktarı mübalağasız 1500’e ulaşmıştır. Gece yarısına kadar devam eden bu kalabalık üzerine sivil memurlar konsololuğa gönderilerek birçok ziyaretçinin ismi tespit ettirilmiş ve bilahare karabinyer kumandanının yanına çağrılarak Türk konsololuğuna gitmiş olmaları nedeniyle sorguya çekilmişler ve hareketlerinden dolayı kınanarak tehdit edilmişlerdir. Konsoloshane günlerce sıkı şekilde gizli ve açık bir şekilde gözetim altında tutulmuş, hareketlerim de ayrıca takip edilmiştir.

Hükümetle ilişki ve temaslarımda, hakkımda çok nazikâne ve saygılı muamelede bulunulmakla birlikte, şahsımı hedef alan bazı durumlar yaratılmasına çalıştıklarını da öğreniyorum. Bu konuda ihtiyat ve teenni ile hareket edilmesi tabii ise de gerek Türk ve Rumların tezahürat ve temayülleri gerekse hükümetin buna karşı aldığı tavır ve takibe başladığı tazyik siyaseti önemle mütalaaya layık olsa gerektir.

Bundan başka Adalar halkı İtalyan tebaası sayılmakla birlikte şimdiye kadar vatandaşlık hukuk ve görevleri noktasından istisnai muameleye tabi tutulmakta iken birkaç günden beri, hükümet işlerinde çalışan İtalyan tebaasına, vatandaşlığa kabul edilmelerini istida etmeleri lüzumu resmen bildirilmiş ve vatandaşlığa kabul edileceklerden 33 yaşına kadar olanların askere celp olunacakları ve bunların çocuklarının da bundan sonra askere alınacakları, bu tebligata riayet etmeyenlerin işlerinden çıkarılacakları resmen tebliğ edilmiştir. Bu tebligat, tüm ahaliyi heyecan ve tereddüde düşürmüştür.

Birkaç günden beri bu konuda konsolosluğumuza devamlı müracaatlar yapılmaktadır. Bunlar, İtalyanlara askerlik yapamayacaklarını ve anavatana ilticadan başka bir çare düşünemediklerini beyanla kendilerine bir yol gösterilmesini rica etmektedirler. İtalyan vatandaşlığını kazanmak için şimdilik sadece memurlara yapılan bu tebligat tüm İtalyan tebaası olanlara teşmil edildiği takdirde birçok ailenin yine hicrete kalkışacakları tabiidir.

Mahalli hükümetin mektepleri kapamak ve gençleri askere almak suretiyle unsurları İtalyanlaştırmak, terbiye ve duyguları buna müsait olmayanları da Adaları terke mecbur etmeyi amaçladığı tahmin olunabilir.

Diğer taraftan son zamanlarda Yunanistan ve Mısır'daki On iki Adalı Rumların faaliyete geçtiklerini ve devletlere ve Cemiyet-i Akvam'a müracaatla Adaların mukadderatının tayini için teşebbüs ve propagandaya başladıklarını gösteren haberler işitilmektedir. Adalıların vatandaşlığa kabulü meselesinin ortaya çıkarılmasının buna karşı alınmış bir tedbir olması da mümkündür. Ahalinin ekseriyetine vatandaşlığa kabul istidası verilmeye muvaffak oldukları takdirde bir nevi halkoyuna müracaat edilmiş gibi bir vaziyet ihdas edilmiş olacaktır ve Adalar ahalisinin İtalyan vatandaşlığını kendi arzularıyla kazanmış olduklarını ve bundan böyle ortada bir On İki Adalılar meselesi mevcut olamayacağını müdafaa imkânını hazırlamış olacaklardır. Durumu arz eder ve bu hususta takip edilmesi lüzumlu ve faydalı görülecek hattihareketin bildirilmesini istirham eylerim (BCA, 30.10/237.601.32).

İtalya'nın Türklere uygulamakta olduğu uluslararası hukuka ve insan haklarına aykırı politikalarıyla ilgili haberler gelmeye devam etmiştir. Muğla valisi Ömer Cevat tarafından Dâhiliye Vekâleti'ne gönderilen 6.8.1934 ve 14.8.1934 tarihli tahriratlarda, izinli olarak Rodos'ta bulunan okul talebelerinin başlarındaki resmi okul şapkalarının çarşı içinde ve Mandraki mevkiinde bazı Rum ve Yahudiler tarafından yırtıldığı, İtalyan hükümetine şikâyette bulunmuş ise de saldırganlar hakkında herhangi bir işlem yapılmayıp şapka bedellerinin ödenmesinin teklif edildiği, teklifin öğrenciler tarafından kabul edilmediği (BCA; 30.10/101.656.10), Türklere karşı yapılan birçok kötü muamele nedeniyle mal ve mülklerini ucuz fiyatlarla satarak Türkiye'ye hicret etmeye çalıştıkları bildirilmiştir (BCA; 30.10/237.604.20).

Rodos Konsolosluğu'ndan 28.11.1934 tarihinde Hariciye Vekâleti'ne gönderilen bir diğer raporda da Türklerin işlerinden çıkarılmakta oldukları, Türk evlerinde kiracı olarak bulunan İtalyanların kira bedeli ödemediği hatta zabıtanın bu hususta yardım ve teşvik gördükleri, Türklere ceza yazıldığı, kahvesini İtalyan uyruklu Mehmet adında birisine devretmek isteyen Baylan Mustafa adlı Türk'e zabıta tarafından engel olunduğu, yapılan girişimler üzerine devretmesinin serbest olduğu bildirilmiş ise de bu kez dükkânı

devralacak Mehmet'in Karabinyer Dairesi'ne çağrılarak devraldığı takdirde yeni yılbaşında kahveyi işletebilmesi için ruhsat verilmeyeceğinin ifade edildiği, zabitanın bunu yüksek makamların onayı ile yapmakta olduğu bildirilmektedir. Konsolosun raporunda bu şartlar altında Türkiye'ye göçün önüne geçilmesinin güç olduğu, bunların yerlerinde kalmaları için nasihatte bulunmak, İtalyan tebaası olanlara vize vermede zorluk çıkarmak gibi çarelere başvurulsa da konsolosluktan vize alamayanların sahilde bulabildikleri kayıklarla Anadolu'ya kaçtıkları ifade edilmektedir (BCA, 30.10/238.605.12).

Konsolosluk tarafından Hariciye Vekâletine gönderilen 11.8.1934 tarih ve 2872/40 sayılı diğer bir yazıda da Rodos Valisinin, İtalyan mekteplerine devam etmeyip eğitim için Türkiye'ye giden öğrencilerle ilgili şikâyeti hakkındaki bilgiler yer almaktadır. Yazıda valinin bu durumu çirkin bulduğu ve hoş görmediği, velilerin uyarılması gerektiğini ifade ettiği, valinin tavırlarından bu yıldan itibaren eğitim için Türkiye'ye gidecek olan İtalyan uyruklu Türk çocuklarına zorluklar çıkarılacağı, mesela pasaportlarının vize edilmeyerek gitmelerine engel olunacağı anlaşıldığı belirtilmektedir. Valinin ihtarından, gençlerin eğitimine engel olunacağı anlaşıldığından cemaat ve evkaf idaresinden birçok kişi çocuklarını Ankara'ya göndermeye başlamış, konsolos da Türkiye'de okullar açılmadan önce çocukların peyderpey gitmeleri hususunda kolaylık göstermeyi düşündüğünü ifade etmektedir (BCA, 30.10/237.604.23).

Bu arada Rodos konsolosu Hasan Rifat merkeze alınmış yerine Atina-Pire Başkonsolosluğu'nda konsolos muavini olan Cavit Ulvi 9. derece ile terfian atanmıştır (BCA, 30.11.1/94.9.18).

Türk hükümeti Adalardan Anadolu sahillerine yönelik göçleri önlemeye çalışsa da zaman zaman sahillerdeki yerleşim merkezlerine ulaşan ve iskân talebinde bulunanlara izin vermiştir. Mesela 28 Nisan 1927 tarihinde İstanköy'den gelip iskân talebinde bulunan Hüseyin oğlu Ramazan'a Dâhiliye Vekâleti İskân Müdüriyet-i Umumiyesinin izniyle bir hane ile arsa verilmiş (BCA, 272.12/53.129.29), yine aynı yıl içinde İstanköy'den gelen Ali Fevzi Hasan adlı bir kişi Milas'ın Güllük Nahiyesi'ne yerleşmiş (BCA, 272.12/54.130.29), Mehmet Oğlu Hüseyin'in de ailesiyle birlikte Bodrum nüfusuna kaydedilmesi uygun görülmüştür (BCA, 272.12/57.141.11).

İtalyanların baskılarının artması, Rodos ve İstanköy adalarında çevrenin ve geçim yollarının darlığı nedeniyle geçimlerini sağlamak için İzmir civarına gelen İtalyan uyruklu Türklere de bütün adalar halkının yaptığı gibi yılın altı ayında çalışıp kazanmaları ve kalan altı ayı

memleketlerinde geçirebilmeleri amacıyla izin verilmesi DâhiliyeVekâleti tarafından uygun görülmüştür (BCA, 30.10/116.811.12).

SONUÇ

Lozan Antlaşması'yla İtalya'ya bırakılmış olan On İki Ada ile Türkiye'nin ilişkileri antlaşma sonrasında da devam etmiştir. Adalarda Türk nüfusun varlığı, adaların coğrafi olarak Anadolu kıyılarına çok yakın olması nedeniyle jeo-stratejik bakımdan önem arz etmesi Türkiye'nin ilgisinin nedenlerini oluşturmuştur. İtalya'nın, Doğu Akdeniz'i egemenlik alanı görenek adaları silahlandırmaya çalışması, adalarda izlediği İtalyanlaştırma politikaları ve bu politikaların yarattığı göç ve güvenlik sorunları nedeniyle Türkiye, İtalyan idaresi süresince dikkatini bölgede yoğunlaştırmaya devam etmiştir. Lozan'da belirsiz bırakılmış olan bazı ada ve adacıkların egemenlik tanımları ve kıta sahanlığı gibi konuları karşılıklılık ilkesi ve uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde sonuçlandırmış, adalardaki Türklerin hak ve hukuklarını korumak için İtalya ve Rodos Valiliği nezdinde diplomatik girişimlerini sürdürmüştür. Adalardaki Türklerin sorunlarını tümünün Anadolu'ya göç etmelerini kolaylaştırarak çözmek yerine, yerlerinde kalmalarını sağlayarak karşılaştıkları sorunların çözülmesinde yardımcı olmaya çalışmıştır.

Türkiye'nin bu politikasına rağmen İtalya ve Rodos'taki yerel hükümet, Türkleri İtalyanlaştırma, iktisap ettikleri muafiyetleri kaldırma ve yıldırma politikalarını sürdürmüş, izlenen bu politikalar da Adalardaki Türklerin Türkiye'ye göçlerini hızlandırmış, Türk nüfusun giderek azalmasına yol açmıştır. Türkiye'ye göç eden adalar halkına iskân izni, vatandaşlık hakkı vs. verilmiş, geçimlerini sağlayabilmek amacıyla tarım arazisi tahsis edilmiştir. Atatürk döneminde izlenen politikalarla Türkiye'nin Güney Ege, On İki Ada ve Doğu Akdeniz'deki hak ve çıkarlarıyla, On İki Ada Türklerinin hukukları korunmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

a. Arşiv Belgeleri

BCA, 30.10/236.594.19	BCA, 30.10/236.594.38
BCA, 30.10/236.595.47	BCA, 30.10/236.596.3
BCA, 30.18.01/19.43.6	BCA, 30.18.01/25.48.1
BCA, 30.18.01.02/35.24.15	BCA, 30.18.01.02/1.14.12
BCA, 30.18.01.02/25.5.10	BCA, 30.18.01.02/78.76.9

BCA, 30.10/236.596.18 Lef.1,2,3	BCA, 30.10/180.242.18,
BCA, 30.18.01.02/31.65.18	BCA, 30.18.01.02/1.14.12
BCA, 30.10/237.602.2	BCA, 30.10/119.838.16
BCA, 30.10/237.601.32	BCA, 30.10/119.838.16
BCA, 30.10/191.308.7, Lef.1,2,3,4,5,6	BCA, 30.10/237.601.32
BCA, 30.10/101.656.10	BCA, 30.10/237.604.20
BCA, 30.10/238.605.12	BCA, 30.10/237.604.23
BCA, 30.11.1/94.9.18	BCA, 272.12/53.129.29
BCA, 272.12/54.130.29	BCA, 272.12/57.141.11
BCA, 30.10/116.811.12	

Kitaplar ve makaleler

- Armaoğlu**, Fahir; (1997), *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Macar**, Elçin (2006),“Lozan’dan Günümüze On İki Ada Türklerinin Sorunları”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, no. 34, s.35-52.
- Soysal**, İsmail, (1989), *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yılmaz**, Gülcan; (2012), “Rodos ve On İki Ada’daki İtalya İle Yunan Yönetiminin Baskı Politikaları”, ICANAS 38 Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika çalışmaları Kongresi, Ankara.

EKLER

Ek 1.Kastellorizo (Meis) Adasıyla Anadolu sahilleri arasındaki karasularını tahkik için oluşturulacak komisyonda görev yapmak üzere Hariciye Vekâleti Siyasi İşler İkinci Şube Müdürü Bedî ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi Şube Müdürlerinden Binbaşı Muammer Beylerin görevlendirildiklerine ilişkin 11 Ağustos 1927 tarihli Bakanlar Kurulu kararı. BCA, 30.18.01/25.48.1.

آلفه
۹۷ / ۹ ۶۷

۱۹۲۷

۶۷۶

T.C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞIVI

۱ - ۱. ...
۲. ...
۳. ...
۴. ...
۵. ...
۶. ...
۷. ...
۸. ...
۹. ...
۱۰. ...
۱۱. ...
۱۲. ...
۱۳. ...
۱۴. ...
۱۵. ...
۱۶. ...
۱۷. ...
۱۸. ...
۱۹. ...
۲۰. ...
۲۱. ...
۲۲. ...
۲۳. ...
۲۴. ...
۲۵. ...
۲۶. ...
۲۷. ...
۲۸. ...
۲۹. ...
۳۰. ...
۳۱. ...
۳۲. ...
۳۳. ...
۳۴. ...
۳۵. ...
۳۶. ...
۳۷. ...
۳۸. ...
۳۹. ...
۴۰. ...
۴۱. ...
۴۲. ...
۴۳. ...
۴۴. ...
۴۵. ...
۴۶. ...
۴۷. ...
۴۸. ...
۴۹. ...
۵۰. ...
۵۱. ...
۵۲. ...
۵۳. ...
۵۴. ...
۵۵. ...
۵۶. ...
۵۷. ...
۵۸. ...
۵۹. ...
۶۰. ...
۶۱. ...
۶۲. ...
۶۳. ...
۶۴. ...
۶۵. ...
۶۶. ...
۶۷. ...
۶۸. ...
۶۹. ...
۷۰. ...
۷۱. ...
۷۲. ...
۷۳. ...
۷۴. ...
۷۵. ...
۷۶. ...
۷۷. ...
۷۸. ...
۷۹. ...
۸۰. ...
۸۱. ...
۸۲. ...
۸۳. ...
۸۴. ...
۸۵. ...
۸۶. ...
۸۷. ...
۸۸. ...
۸۹. ...
۹۰. ...
۹۱. ...
۹۲. ...
۹۳. ...
۹۴. ...
۹۵. ...
۹۶. ...
۹۷. ...
۹۸. ...
۹۹. ...
۱۰۰. ...

030 10 206 596 18

120/ Mehmet TEMEL, "Cumhuriyet Arşivi Belgelerine Göre Atatürk Dönemi Türkiye-Oniki Ada İlişkileri" (103-120)

Ek 2. On İki Ada ile Anadolu sahilleri arasındaki eşkıya ve çete faaliyetlerinin önlenmesi için İtalya hükümeti nezdinde yapılan girişimlerle ilgili olarak Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey tarafından Başvekil İsmet Paşa'ya gönderilen 17 Eylül 1927 tarihli yazı. BCA, 30.10/236.596.18.